

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نهادگرایی و جهانی شدن

تألیف

دکتر عباس مصلی نژاد

استاد دانشگاه تهران

شماره مسلسل ۹۳۳۷

شماره انتشار ۳۵۳۰

انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه	: مصلی نژاد، عباس، ۱۳۴۱-
عنوان و نام پدیدآور	: نهادگرایی و جهانی شدن / تالیف عباس مصلی نژاد؛ ویراستار مجید جهانی.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۳۷۴ ص.
فروست	: انتشارات دانشگاه تهران؛ شماره انتشار ۳۵۳۰.
شابک	: 978-964-03-6668-4
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا.
یادداشت	: چاپ سوم.
یادداشت	: کتابنامه : ص. ۳۴۳.
یادداشت	: نمایه.
موضوع	: جهانی شدن
موضوع	: جهانی شدن - - ایران
شناسه افزوده	: دانشگاه تهران. مؤسسه انتشارات.
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۶ ن ۹ م ۵۶ / JZ ۱۳۱۸
رده‌بندی دیوبی	: ۳۲۷/۱۷
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۵۰۴۸۶۹

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل‌های pdf، لوح فشرده، بازنویسی در وبلاگ‌ها، سایت‌ها، مجله‌ها و کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می‌شود و تمامی حقوق برای ناشر محفوظ است.

ISBN:978-964-03-6668-4

9 789640 366684

عنوان: نهادگرایی و جهانی شدن

تألیف: دکتر عباس مصلی نژاد

ویراستار: مجید جهانی

نوبت چاپ: سوم

تاریخ انتشار: ۱۳۹۶

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مؤلف است»

بها: ۲۵۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرش مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

پست الکترونیک: press @ ut. ac. ir - سایت: press. ut. ac. ir // http

پخش و فروش: تلفکس ۸۸۳۳۸۷۱۲

فهرست مطالب

مقدمه.....ک

فصل اول: مفاهیم، حوزه‌ها و فرایند تکامل جهانی شدن

۱. پرسش‌های جهانی شدن ۲
۲. مفاهیم جهانی شدن..... ۲
۳. تاریخچه کاربرد مفهوم جهانی شدن..... ۳
- ۳-۱. فرایند تاریخی کاربرد واژه جهانی شدن..... ۴
- ۳-۲. عوامل مؤثر در تبیین مفاهیم جهانی شدن..... ۵
۴. حوزه‌های جهانی شدن..... ۶
- ۴-۱. حوزه مجازی، ارتباطات و سایبرنتیک در محیط جهانی شدن..... ۸
- ۴-۲. حوزه بازار جهانی و محصولات جهانی در محیط جهانی شدن..... ۹
- ۴-۳. حوزه پول و سرمایه مجازی در محیط جهانی شدن..... ۹
- ۴-۴. حوزه، نهادها و مؤسسه‌های قاعده‌ساز در محیط جهانی شدن..... ۱۰
- ۴-۵. حوزه نظریه‌های هنجارساز در محیط جهانی شدن..... ۱۱
- ۴-۶. حوزه مذهب و اندیشه‌های دینی در محیط جهانی شدن..... ۱۲
۵. نشانه‌ها و نمادهای جهانی شدن..... ۱۳
- ۵-۱. نشانه‌ها و نمادهای عقلانیت مدرن در محیط جهانی شدن..... ۱۵
- ۵-۲. نشانه‌ها و نمادهای انتشار قدرت اقتصادی در محیط جهانی شدن..... ۱۶
- ۵-۳. نشانه‌ها و نمادهای اقتصاد مالی در محیط جهانی شدن..... ۱۷
- ۵-۴. نشانه‌ها و نمادهای مالی و بورس در محیط جهانی شدن..... ۱۸
- ۵-۵. نشانه‌ها و نمادهای بوم‌شناختی در محیط جهانی شدن..... ۱۹
۶. رهیافت‌های جهانی شدن ۲۰
- ۶-۱. رهیافت نئولیبرالی در تبیین جهانی شدن ۲۰
- ۶-۲. رهیافت اصلاح‌طلبان در تبیین جهانی شدن ۲۱
- ۶-۳. رهیافت سنت‌گرایان در تبیین جهانی شدن ۲۲
- ۶-۴. رهیافت رادیکال‌ها در تبیین جهانی شدن..... ۲۲
- ۶-۵. رهیافت ملی‌گرایان در تبیین جهانی شدن..... ۲۳

۲۳	۶-۶. رهیافت سوسیالیست‌ها در تبیین جهانی شدن
۲۴	۷. مفاهیم اجتماعی و اقتصادی جهانی شدن
۲۴	۱-۷. جهانی شدن به مثابه واقعیت غیرقابل اجتناب
۲۵	۲-۷. جهانی شدن به مثابه عرصهٔ تکامل بین‌المللی شدن تجارت و سرمایه
۲۵	۳-۷. جهانی شدن به مثابه آزادسازی مبادله‌های اقتصادی
۲۶	۴-۷. جهانی شدن به مثابه جهان‌گستری و ادغام
۲۷	۵-۷. جهانی شدن به مثابه غربی‌کردن هنجارها، قواعد و رفتارها
۲۸	۶-۷. جهانی شدن به مثابه فرایند معطوف به قلمروزدایی جوامع
۲۹	۷-۷. جهانی شدن به مثابه نماد اسطورهٔ دروغین
۳۰	۸-۷. جهانی شدن به مثابه وابستگی متقابل پیچیده
۳۰	۹-۷. جهانی شدن به مثابه همگرایی معطوف به ادغام، تراکم و یکپارچگی
۳۱	۸. پیامدهای حقوقی و اقتصادی جهانی شدن

فصل دوم: روند تکامل نهادی، ساختاری و کارکردی جهانی شدن

۳۵	۱. وقایع‌نگاری فرایند تکامل جهانی شدن از اواسط قرن نوزدهم
۳۶	۲. نقش رهیافت‌های نهادی و مکتب انتقادی در تکامل نهادهای جهانی شدن
۳۷	۳. نقش رهیافت‌های منطقه‌گرایی در روند جهانی شدن
۳۸	۱-۳. همکاری‌های افقی - عمودی در روند منطقه‌گرایی
۳۹	۲-۳. نقش منطقه‌گرایی حفاظت شده در روند جهانی شدن
۴۰	۴. ظهور و گسترش فرامنطقه‌گرایی در روند جهانی شدن
۴۵	۱-۴. نقش نهادهای منطقه‌ای در ظهور فرامنطقه‌گرایی
۴۷	۲-۴. نقش نهادهای ملی و فراملی در ظهور و تکامل فرامنطقه‌گرایی
۴۸	۵. نقش مؤلفه‌های هویتی در روند تکامل نهادهای جهانی شدن
۵۰	۶. جرایم فرهنگی و مافیای فراقانونی در روند جهانی شدن
۵۲	۷. نقش مراکز و فرایند انباشت اقتصاد سرمایه‌داری در روند جهانی شدن
۵۵	۱-۷. نقش سرمایه صنعتی در روند انباشت اقتصادی
۵۷	۲-۷. نقش کالا و سرمایه مصرفی در روند انباشت اقتصادی
۵۸	۳-۷. نقش فناوری صنعتی، مالی و ارتباطی در فرایند انباشت اقتصادی
۶۰	۴-۷. نقش شرکت‌های چندملیتی در فرایند انباشت اقتصادی
۶۱	۵-۷. فرایند تبدیل سرمایه صنعتی به سرمایه مالی در روند انباشت اقتصادی
۶۳	۶-۷. نقش اینترنت در تکامل انحصارها و انباشت اقتصادی

فصل سوم: جهانی شدن و تحول در دولت وستفاليا

۶۶	۱- عناصر تشکیل دهنده دولت جهانی
۶۷	۱-۱. حکمرانی خوب و حکمرانی جهانی
۶۸	۲-۱. کنش درهم تنیده بازیگران ملی و فراملی
۶۹	۳-۱. راهبردهای ایده آلیستی و نظم نوین جهانی
۷۰	۲. مفاهیم و نمادهای دولت جهانی
۷۰	۱-۲. چندجانبه‌گرایی نهادی و کارکردی دولت جهانی
۷۱	۲-۲. نمادهای معرفتی و کارکردی دولت جهانی
۷۲	۳-۲. نمادهای هستی‌شناختی دولت جهانی
۷۳	۴-۲. نمادها و مفاهیم ایدئولوژیک دولت جهانی
۷۴	۳. عناصر هنجاری دولت جهانی
۷۴	۱-۳. فردگرایی و آزادی کنش لیبرالی در دولت جهانی
۷۵	۲-۳. انحصار قدرت دولت و فرادستی بازیگران بین‌الملل در ساختار جهانی
۷۶	۴. عنصرهای ارتباطی و گفتمانی دولت جهانی
۷۷	۱-۴. تراکم زمان و مکان در دولت جهانی
۷۸	۲-۴. فناوری ارتباطات و منطقه بی‌قلمرو در دولت جهانی
۷۹	۳-۴. رسانه‌های میکروترونیک و جامعه شبکه‌ای
۸۰	۴-۴. نقش شرکت‌های چندملیتی، نهادهای مالی و بازار در دولت جهانی
۸۲	۵. چالش‌های دولت وستفاليا در روند رشد دولت جهانی
۸۲	۱-۵. انتقال هنجارهای دولت غربی به دولت جهانی
۸۳	۲-۵. گوناگونی هنجاری در دولت جهانی
۸۴	۳-۵. تجزیه دولت وستفاليا و ظهور دولت‌های بالکانی
۸۵	۴-۵. آشفتگی نهادی و سیاست آشوب‌زده

فصل چهارم: نیروهای محرک جهانی شدن و ساختار جهانی

۸۷	۱. خویش‌داری راهبردی و صرفه‌جویی در اعمال قدرت
۸۸	۱-۱. همکاری‌های نهادی و مدیریت بحران
۸۹	۲-۱. هنجارسازی بازیگر هژمون در روند شکل‌گیری دولت جهانی
۸۹	۳-۱. افول مرحله‌ای بازیگر هژمون در روند تکامل ساختار جهانی
۹۰	۴-۱. اثربخشی مؤلفه‌های هنجاری در روند تکامل ساختار جهانی
۹۱	۲. کنترل نیروهای حاشیه‌ای در فرایند جهانی شدن و ساختار جهانی

- ۹۳..... ۱-۲. اجماع‌سازی علیه نیروهای حاشیه‌ای
- ۹۴..... ۲-۲. انعطاف‌پذیری نهادی در روند جذب نیروی حاشیه‌ای
- ۹۵..... ۳-۲. کاربرد قدرت نرم در روند جذب نیروی حاشیه‌ای
- ۹۶..... ۳. سازمان‌دهی کنش تعاملی دولت و نهادهای جهانی
- ۹۷..... ۱-۳. گسترش نهادگرایی و منطقه‌گرایی در فرایند نظام جهانی
- ۹۸..... ۲-۳. تقویت و تکامل نهادهای منطقه‌ای و جهانی
- ۹۹..... ۳-۳. افول تدریجی حاکمیت ملی در روند شکل‌گیری دولت جهانی
- ۱۰۱..... ۴. قاعده‌سازی هنجاری و نهادی در روند یکپارچه‌سازی حاکمیت جهانی
- ۱۰۲..... ۱-۴. نقش کارشناسان تخصصی در روند قاعده‌سازی هنجاری و نهادی
- ۱۰۳..... ۲-۴. ارتقاء نقش آموزه‌ها، نهادها و مؤسسه‌های قاعده‌ساز
- ۱۰۳..... ۳-۴. یکپارچه‌سازی قواعد و قوانین نهادی در روند جهانی‌شدن
- ۱۰۴..... ۴-۴. برجسته‌شدن هنجارهای دینی در فرایند جهانی‌شدن
- ۱۰۵..... ۵. اهمیت‌یابی موضوع‌های زیست‌محیطی در روند تکامل ساختار جهانی

فصل پنجم: نشانه‌ها و سازوکارهای کنش تعاملی بازیگران در روند جهانی‌شدن

- ۱۱۰..... ۱. گسترش طیف دولت‌های کامل‌الوداد در روند تجارت جهانی
- ۱۱۰..... ۲. نقش‌یابی نهادها و بازیگران اقتصادی در روند نهادینه‌سازی سازمان‌های جهانی
- ۱۱۱..... ۳. عقلانیت بوروکراتیک و هنجارسازی نهادی و سازمانی
- ۱۱۴..... ۴. اثربخشی نهادی و کارآمدی اجرایی نهادها و سازمان‌های جهانی
- ۱۱۶..... ۵. نگرش کارکردی به نهادها و سازمان‌های جهانی
- ۱۱۸..... ۶. نشانه‌های تحول هنجاری، نهادی و گفت‌مانی در تعامل بازیگران
- ۱۲۰..... ۷. تحول راهبردی در جایگاه‌یابی اقتصادی و ارتباطی بازیگران
- ۱۲۳..... ۸. نقش امنیت مجازی و فرایندهای کنش دیجیتالی در روند جهانی‌شدن
- ۱۲۵..... ۱-۸. نقش ابزارهای ارتباطی در سازماندهی فرایندهای کنش دیجیتالی
- ۱۲۷..... ۲-۸. نقش نهادهای اقتصادی در سازماندهی فرایندهای کنش دیجیتالی
- ۱۳۰..... ۹. نقش سازوکارها و نشانه‌های عقلانیت فرامدرن در روند جهانی‌شدن

فصل ششم: رهیافت‌های تحلیل سازمان، فرایند و نهادهای جهانی‌شدن

- ۱۳۳..... ۱. رهیافت نئولیبرالی در تحلیل سازمان‌های جهانی
- ۱۳۴..... ۲. رهیافت اصلاح‌طلبان در تحلیل سازمان‌های جهانی

۳. رهیافت سنت‌گرایان در تحلیل سازمان‌های جهانی.....	۱۳۵
۴. رهیافت ملی‌گرایان اقتصادی در تحلیل سازمان‌های جهانی.....	۱۳۵
۵. رهیافت سوسیالیست‌ها در تحلیل سازمان‌های جهانی.....	۱۳۶
۶. رهیافت شبکه‌های هواداری فرامرزی	۱۳۶
۱-۶. نقش شبکه‌های فرامرزی در بازتولید گفتمان مشترک خویشاوندی.....	۱۳۹
۲-۶. حوزه‌های کارکردی شبکه‌های فرامرزی.....	۱۴۱
۳-۶. گونه‌شناسی فعالیت شبکه‌های فرامرزی.....	۱۴۲
۴-۶. کنش نمادین بازیگران در شبکه‌های فرامرزی.....	۱۴۳
۵-۶. نشانه‌های سیاست پاسخگویی و کنش بازیگران در شبکه‌های فرامرزی.....	۱۴۴
۶-۶. تحول در قالب‌های معنایی و کارکردی شبکه‌های فرامرزی.....	۱۴۷
۷. رهیافت پیوند شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی	۱۴۸
۱-۷. نقش ابزارها و نهادهای ارتباطی در ایجاد شبکه‌های اطلاعاتی.....	۱۴۹
۲-۷. نقش نشانه‌ها و نمادهای اجتماعی در پیوند شبکه‌های اطلاعاتی	۱۵۱

فصل هفتم: نقش هنجارهای امنیتی در ساختار جهانی

۱. نشانه‌های مفهومی هنجارهای امنیتی در روند جهانی‌شدن	۱۵۸
۲. نقش هنجارهای امنیتی بوم‌شناختی در روند جهانی‌شدن	۱۶۰
۳. نقش مؤلفه‌های اقتصادی در روند جهانی‌شدن	۱۶۱
۴. نقش نیروها و عوامل بوم‌شناسی در روند جهانی‌شدن.....	۱۶۵
۵- نقش مؤلفه‌های اقتصاد جنگی در روند جهانی‌شدن	۱۶۸
۱-۵- نقش شرکت‌های چندملیتی و مجموعه‌های فراصنعتی در اقتصاد جنگی.....	۱۶۸
۲-۵- نقش راهبرد تغییر رژیم در اقتصاد جنگی	۱۷۰
۳-۵- نقش نیروهای همبسته‌ساز سیاسی در اقتصاد جنگی	۱۷۲
۶- نقش نیروهای امنیت‌سازی نامتقارن در اقتصاد جنگی	۱۷۴
۷- نقش فناوری‌های ارتباطی در اقتصاد جنگی جهانی‌شده.....	۱۷۵
۸- نقش هژمونی آمریکا در روند اقتصاد جنگی.....	۱۷۸

فصل هشتم: فرهنگ جهان‌میهنی و فرایند تکامل جهانی‌شدن

۱. مبانی تحلیلی و نظری رهیافت جهان‌میهنی	۱۸۲
۲. نشانه‌های مفهومی و کارکردی رهیافت جهان‌میهنی	۱۸۶
۳. نهادها و سازمان‌های بازتولیدکننده فرهنگ جهان‌میهنی	۱۸۸

۴. نقش فرهنگ جهان‌میهنی در ظهور جامعه مدنی جهانی ۱۹۰
- ۱-۴. فرایند ظهور و تکامل جامعه مدنی جهانی ۱۹۱
- ۲-۴. نشانه‌های اثرگذاری فرهنگ جهان‌میهنی بر جامعه مدنی جهانی ۱۹۳
- ۳-۴. نقش فرهنگ جهان‌میهنی دموکراتیک در جامعه مدنی جهانی ۱۹۵
۵. نقش فرهنگ تعاملی و چندجانبه‌گرایی دموکراتیک بر جامعه مدنی جهانی ۱۹۷
۶. رابطه متقابل فرهنگ جهان‌میهنی، جامعه مدنی جهانی و دولت جهانی ۱۹۸
۷. نقش قانون و رویه‌های حقوقی بر فرهنگ جهان‌میهنی ۲۰۰

فصل نهم: سرمایه اجتماعی و جهانی‌شدن

۱. نقش سرمایه مالی در روند تکامل جهانی‌شدن ۲۰۴
۲. نقش سرمایه ارتباطی در روند تکامل جهانی‌شدن ۲۰۸
۳. نقش سرمایه فرهنگی در روند تکامل جهانی‌شدن ۲۱۴
۴. نقش سرمایه سیاسی در روند تکامل جهانی‌شدن ۲۱۸
۵. نقش هنجارها و قالب‌های فولکلوریک شهروندان در روند تکامل جهانی‌شدن ۲۲۲

فصل دهم: تأثیر بازارهای منطقه‌ای بر روند جهانی‌شدن

- ۱- شکل‌بندی و فرایند تکامل بازارهای منطقه‌ای در روند جهانی‌شدن ۲۲۵
۲. نیروها و عنصرهای تأثیرگذار در تکامل بازارهای منطقه‌ای در روند جهانی‌شدن ۲۲۸
- ۳- شاخص‌های کارکردی و نشانه‌ای بازارهای منطقه‌ای در روند جهانی‌شدن ۲۳۱
۴. نقش بازیگران نیمه پیرامونی بازارهای منطقه‌ای در روند جهانی‌شدن ۲۳۳
- ۵- تأثیر ساختار جهانی بر روند تکامل بازارهای منطقه‌ای ۲۳۶
- ۱-۵- سازوکارهای ساختار جهانی در فرایند تکامل بازارهای منطقه‌ای ۲۳۶
- ۲-۵- ابزارهای ساختار جهانی در فرایند تکامل بازارهای منطقه‌ای ۲۳۷
- ۳-۵- چالش‌های ساختار جهانی در فرایند تکامل بازارهای منطقه‌ای ۲۳۹
- ۴-۵- نقش بازارهای منطقه‌ای در فرایند جهانی‌شدن ساختار سرمایه‌داری ۲۴۰
- ۶- نقش بازار منطقه‌ای در تحول ساختار سرمایه‌داری جهانی ۲۴۱

فصل یازدهم: کارکرد ساختار سرمایه‌داری در فرایند جهانی‌شدن

۱. نشانه‌های تعادل پویا در ساختار سرمایه‌داری جهانی‌شده ۲۴۶
۲. نقش نیروهای دگرگون‌کننده فناورانه در ساختار سرمایه‌داری جهانی‌شده ۲۴۹

۲۵۲	۳. نقش قواعد نهادی در فرایند تکامل سرمایه‌داری جهانی شده
۲۵۴	۴. نقش نیروهای فراملی اقتصادی در روند تکامل سرمایه‌داری جهانی شدن
۲۵۶	۵- تنوع گفتمانی نقد ساختار سرمایه‌داری جهانی شده
۲۵۶	۵-۱- رویکرد جهان تفکیک‌شده به سرمایه‌داری جهانی شده
۲۵۷	۵-۲- رویکرد توسعه پیرامونی در ارزیابی سرمایه‌داری جهانی شده
۲۵۸	۵-۳- رهیافت‌های انتقاد اجتماعی به سرمایه‌داری جهانی شده
۲۶۱	۶- سازماندهی مدیریت مشترک در فرایند سرمایه‌داری جهانی شده
۲۶۲	۶-۱- تأثیر مدیریت جهانی بر روند جهانی شدن

فصل دوازدهم: نقش اتحادیه‌های اقتصادی فرامنطقه‌ای در روند جهانی شدن

۲۶۵	۱- همکاری‌های نهادمند در اتحادیه‌های اقتصادی منطقه‌ای
۲۶۷	۲. اهداف اتحادیه‌های اقتصادی منطقه‌ای و بین‌المللی
۲۶۸	۳. کارکرد اتحادیه‌های اقتصادی منطقه‌ای و بین‌المللی
۲۷۲	۴. مطالعه موردی اتحادیه‌های اقتصادی منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای
۲۷۲	۴-۱- نقش اتحادیه ملل جنوب شرقی آسیا در فرایند منطقه‌گرایی و جهانی شدن
۲۷۵	۴-۲- نقش موافقت‌نامه تجارت آزاد آ.سه.آ.ن (افتا) در فرایند منطقه‌گرایی و جهانی شدن
۲۷۶	۴-۳- نقش موافقت‌نامه تجارت آزاد آ.سه.آ.ن (افتا) در روند بحران آسیای جنوب شرقی
۲۷۹	۵. سازمان همکاری‌های اقتصادی آسیا-اقیانوسیه
۲۸۳	۶. مدیریت اقتصاد جهانی و همکاری کشورهای گروه هشت
۲۸۸	۷. گروه ۷۷ و نهادهای منطقه‌ای در حال گذار
۲۸۹	۸. کارویژه‌های جهانی گروه‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای
۲۹۱	۹. چالش‌های پیش روی اتحادیه‌های اقتصادی فرامنطقه‌ای

فصل سیزدهم: پیامدهای جهانی شدن در محیط منطقه‌ای و اقتصاد بین‌الملل

۲۹۶	۱. تأثیر جهانی شدن بر علایق جهان‌وطنی
۲۹۷	۲- تأثیر جهانی شدن بر جنبش‌های اجتماعی و فرهنگی
۲۹۹	۳- تأثیر جهانی شدن بر ساختار سیاسی کشورها
۳۰۲	۴. آثار جهانی شدن بر شکل‌بندی‌های امنیت اجتماعی و راهبردی
۳۰۸	۵. آثار جهانی شدن بر سازوکارهای نهادی و فرایندهای اقتصادی کشورهای صنعتی
۳۱۲	۶. آثار جهانی شدن بر اقتصاد سیاسی بین‌المللی

۳۱۴	۱-۶- الگوهای منطقه‌گرایی .....
۳۱۴	۱-۱-۶- نقش منطقه‌گرایی حفاظت‌شده در روند تحولات جهانی شدن .....
۳۱۷	۲-۱-۶- نقش منطقه‌گرایی باز در روند تحولات جهانی شدن .....
۳۱۸	۳-۱-۶- نقش منطقه‌گرایی خرد در روند تحولات جهانی شدن .....
۳۱۹	۲-۶- زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی منطقه‌گرایی .....
۳۲۳	نتیجه‌گیری .....
۳۲۹	منابع .....
۳۴۳	نمایه اصطلاحات و مفاهیم .....
۳۴۹	مکان‌ها .....
۳۵۶	نهادها و سازمان‌ها .....

مقدمه:

گرچه ساختار سرمایه‌داری از قرن هجدهم، فرایند گسترش بازارهای جهانی را در دستور کار خود قرار داده بود، اما ماهیت تحولات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دوران‌های گذشته ساختار سرمایه‌داری با آنچه که در اواخر قرن بیستم شکل گرفته بود، به‌طور کامل متفاوت به نظر می‌رسد. جهانی‌شدن را باید فرایندی طولانی و بدون وقفه دانست. رویکردهای مختلفی در ارتباط با جهانی‌شدن و فرایندهای آن ارائه شده است. در نخستین مرحله، امانوئل والرشتاین نظریه ساختار جهانی را در اوایل دهه ۱۹۷۰ تبیین کرد. والرشتاین درصدد بود تا زمینه‌های نظری و تحلیلی برای ترسیم ساختاری ساختار سرمایه‌داری را فراهم آورد. براساس چنین نگرشی، والرشتاین مبادرت به تبیین نظریه مکتب ساختار جهانی کرد. از این مقطع زمانی به بعد رهیافت‌های دیگری توسط شولت، دیوید هلد، یوهان گالتونگ، مایکل بارنت، ویلیام رابینسون و مری کلدور ارائه شد.

فرایندهای گفتمان‌سازی درباره جهانی‌شدن در سال‌های بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی افزایش قابل توجهی پیدا کرده است. در این دوران تاریخی، می‌توان نشانه‌هایی از گسترش فضای ارتباطی را بررسی کرد. دگرگونی ساختاری در ساختار بین‌الملل بیانگر آن است که از زمان پایان یافتن جنگ سرد، سیاست و اقتصاد بین‌الملل در وضعیت سیال و گوناگون قرار گرفت. روندهای جدید اقتصادی، اجتماعی و سیاسی تحت تاثیر ابزار و فناوری ارتباطی قرار گرفت. به‌طور کلی، موج سوم تحول فناورانه را می‌توان به‌عنوان عامل محرک فرایندی دانست که موسوم به جهانی‌شدن است.

تغییرات فناورانه براساس شاخص‌های دانش‌محور در دهه ۱۹۹۰ شکل گرفته است. این تغییرات، ماهیت دولت و گفتمان‌های تاثیرگذار بر فرایند جهانی‌شدن را دگرگون کرده است. در این فرایند، شکل‌بندی کنش بازیگران در ساختار بین‌الملل نیز با تغییرات همه‌جانبه‌ای روبه‌رو شده است. اگرچه جهانی‌شدن آثار خود را در مرکز به‌جا گذاشته است، اما واقعیت‌های راهبردی کنش بازیگران نشان می‌دهد که گسترش فضای ارتباطی، زمینه را برای ظهور هویت‌های حاشیه‌ای نیز به‌وجود آورده است.

بازارهای اقتصادی در دوران بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، ماهیت متفاوتی نسبت به ساختار اقتصادی در نظام دوقطبی پیدا کرده است. در شرایطی جدید، می‌توان نشانه‌هایی از همخوانی و هماهنگی از الگوهای رفتار انحصاری و رقابتی در اقتصاد جهانی را مشاهده کرد. هرگاه عرصه‌های مربوط به اقتصاد انحصاری، مخاطراتی را برای اقتصاد جهانی به وجود آورد؛ در آن شرایط الگوی رفتاری شرکت‌های اقتصادی با تغییراتی همراه خواهد شد. در چنین شرایطی، فعالیت‌های انحصاری و رقابتی

به موازات یکدیگر ادامه می‌یابد. این امر نشان می‌دهد که جهانی‌شدن یکی از واقعیت‌های اقتصاد سیاسی بین‌المللی در دوران بعد از جنگ سرد محسوب می‌شود (مصلی‌نژاد، ۱۳۹۱: ۲۴۴).

از این مقطع زمانی به بعد، گفتمان‌های جهانی‌شدن به لحاظ شکل‌بندی‌های ساختاری، کارکرد و نقش‌آفرینی محیطی با تغییرات همه‌جانبه‌ای روبه‌رو شده است. گفتمان‌های جدید جهانی‌شدن تحت تاثیر مؤلفه‌هایی همانند ارتباطات، قدرت، سیاست مالی، محیط زیست، دگرگونی‌های فناورانه و فرایندهای هویتی شکل گرفته است. بیشتر نظریه‌پردازان جهانی‌شدن که باید آنان را به‌عنوان نماد گفتمان‌سازی عصر فرامدرن دانست، بر مؤلفه‌های هویتی تاکید دارند.

در این دوران، گفتمان‌ها و نظریه‌پردازان جهانی‌شدن تلاش دارند تا روندهای جدیدی از تحلیل راهبردهای اقتصادی، هویتی، فناورانه، فرهنگی، اجتماعی و امنیتی را منعکس کنند. در چنین شرایطی، زمینه‌های ساختاری برای اولویت‌یابی موضوع‌های هویتی و نقش گروه‌های اجتماعی در مقایسه با وفاداری آنان نسبت به دولت ملی به‌وجود آمد. در این فرایند، نهادهای جدیدی به‌گونه‌ای تدریجی شکل گرفتند.

نهادهای جهانی در قالب گفتمان‌های نئولیبرالی درصدد بودند تا براساس چگونگی کنش و نقش بازیگران مختلف به تبیین روابط گروه‌های اجتماعی، بازیگران اقتصادی و دولت‌ها مبادرت کنند. اگر چه در این دوران، شاهد جلوه‌هایی از درهم‌ریختگی جوامع و درهم‌تنیدگی کنش بازیگران هستیم، اما دولت به مفهوم دولت ملی^۱ توانست، موقعیت خود را در مراحل تکامل نهادها و گفتمان‌های جهانی‌شدن تثبیت کند. جیمز روزنا این دوران را با عنوان عصر سیاست آشوب‌زده نامگذاری کرده است. این امر به مفهوم بر هم خوردن قواعد کنش و سلسله مراتب رفتار بازیگران در ساختار بین‌الملل محسوب می‌شود.

در چنین شرایطی گفتمان‌های متفاوت و متعارضی ظهور یافت؛ هر یک از گفتمان‌ها تلاش دارد تا روابط جامعه، اقتصاد، دولت، گروه‌های اجتماعی، فرهنگ سیاسی، فناوری و الگوی تعامل بین آنان را براساس رهیافت خاصی ارزیابی کند. تمامی رهیافت‌های جهانی‌شدن بر این موضوع تاکید دارند که در این دوران فرایندهای کنش و تعامل فرامرزی و فراسرزمینی شکل می‌گیرد. نفوذ بازیگران غیردولتی در ساختار نظام‌های سیاسی و روابط بین بازیگران افزایش می‌یابد. ساختار قدرت از وضعیت سلسله مراتبی به شرایطی کاملاً متفاوت در قالب ساختار شبکه‌ای قرار می‌گیرد. این امر نشان می‌دهد که در شکل‌بندی آمریت و اقتدار، تغییراتی به‌وجود آمده است.

جهانی‌شدن را باید به‌عنوان واقعیت در حال گذار ساختار جهانی دانست. نشانه‌های جهانی‌شدن نه تنها بر اقتصاد بین‌الملل بلکه بر مؤلفه‌هایی همانند سیاست جهانی نیز تأثیر به‌جا می‌گذارد. روندهای جهانی‌شدن آثار خود را بر نهادها و گفتمان‌های سیاسی، اقتصادی و ارتباطی به‌جا گذاشته است. هر

نهاد و گفتمان را می‌توان به‌عنوان یکی از نشانه‌های اصلی فرایند جهانی‌شدن دانست. نهادها، فرایندها و گفتمان‌های جهانی‌شدن بر شکل‌بندی‌های ساختاری اقتصاد جهانی، سیاست جهانی و تحلیل فرایندهای بین‌المللی تأثیر به‌جا می‌گذارد. هر نهاد و گفتمان در عصر جهانی‌شدن بخشی از واقعیت دگرگونی‌های شکل گرفته در حوزه اقتصاد و سیاست جهانی را منعکس می‌سازد.

در این پژوهش تلاش می‌شود تا روند نهادگرایی و جهانی‌شدن در قالب ضرورت‌های نهادی و گفتمانی دگرگون‌کننده ساختار جهانی بررسی شود. هر یک از این نهادها و گفتمان‌ها انعکاس بخشی از رهیافت‌هایی است که در فرایند تحولات نشانه‌های، ساختاری و کارکردی در سیاست بین‌الملل با دگرگونی و تغییرات هویتی و راهبردی همراه شده است. اگرچه هم‌اکنون افکار عمومی در ایران توجه چندانی به موضوع جهانی‌شدن ندارد، اما شهروندان و نظریه‌پردازان بسیاری از حوزه‌های جغرافیایی تلاش دارند تا روندهای جدیدی از کنش راهبردی را برای هماهنگ‌سازی الگوهای رفتار در ساختار جهانی ایجاد کنند.

در این فرایند، نظریه‌پردازان جهان غرب تلاش دارند تا موضوع جهانی‌شدن را به‌عنوان واقعیت در حال گسترش بررسی کنند، در چنین شرایطی است که نهادگرایی و فرایندهای تحول اقتصادی به‌موازات گفتمان‌سازی درباره فرایندهای جهانی از اهمیت، کارکرد و مطلوبیت قابل توجهی برخوردار می‌شود. از آنجایی که در روند جهانی‌شدن، روابط قدرت و مشروعیت دچار تغییر و دگرگونی می‌شود، بنابراین طبیعی است که پژوهشگران و نظریه‌پردازان توجه بیشتری نسبت به دگرگونی‌های حاصل از شکل‌بندی‌های ساختاری و کارکردی جهانی‌شدن مبذول داشته باشند. با توجه به چنین نشانه‌ها و ضرورت‌هایی است که همواره موضوع‌های مرتبط با جهانی‌شدن بخشی از واقعیت پژوهشی، تحلیلی و رفتاری جهان غرب محسوب می‌شود.

لازم به توضیح است که در این پژوهش، گفتمان‌های بومی در ارتباط با جهانی‌شدن نیز مورد توجه قرار گرفته است. به‌طور طبیعی در این ارتباط می‌توان به رویکردهایی اشاره داشت که با گفتمان مقاومت در برابر جهانی‌شدن و همچنین گفتمان ستیز با جهانی‌شدن پیوند دارد. برخی دیگر از نظریه‌پردازان اسلامی نیز بر این باورند که: نخست؛ اسلام دارای رویکرد جهانی است. دوم؛ جلوه‌ای خاص از جهانی‌شدن در قالب جهانی‌شدن فرهنگ و ایدئولوژی را ارائه می‌دهند. سوم اینکه؛ باید از طریق همکاری با نهادها، بازیگران و فرایندهای بین‌المللی، زمینه مدیریت مشترک جهانی را به‌وجود آورد.

روندهای جهانی‌شدن به‌گونه‌ای بر اندیشه و کنش شهروندان اثر می‌گذارد که درک فرایندهای موجود بدون توجه به قالب‌های گفتمانی و شناخت نهادهای اقتصادی مرتبط با فرایند جهانی‌شدن امکان‌پذیر نیست. هر گفتمان، بخشی از واقعیت‌های ساختار جهانی را منعکس می‌سازد. بنابراین درک چنین فرایندی فقط از طریق ارزیابی گفتمان‌های جهانی‌شدن امکان‌پذیر است. ابزارهای ارتباطی عامل بنیادین تحول فرایندهای اقتصادی و راهبردی محسوب می‌شود. به‌طور کلی، گفتمان‌سازی درباره

جهانی‌شدن را می‌توان به‌عنوان بخشی از فرایند ساختار اقتصادی و راهبردی جهانی دانست که تحت تاثیر ابزارهای ارتباطی قرار گرفته است.

به این ترتیب، در روند جهانی‌شدن چهار عنصر اصلی ساختار جهانی با تغییراتی روبه‌رو می‌شود. علاوه بر آن، چگونگی تعامل این چهار عنصر با یکدیگر نیز دگرگون می‌شود. این عناصر شامل بازیگران ساختار جهانی^۱، ساختار نظام جهانی^۲، فرایند کنش ساختار جهانی^۳ و همچنین طبیعت نظام جهانی^۴ است. هریک از این عناصر و بازیگران در تبیین گفتمان‌های جهانی‌شدن نقش موثر و تعیین‌کننده‌ای دارند. برای مثال می‌توان این موضوع را مطرح کرد که در فرایند سازماندهی ساختار جهانی، ساختار بین‌المللی از انعطاف‌پذیری بیشتری در مقایسه با دوران جنگ سرد برخوردار است.

به همین دلیل است که طبیعت و ماهیت کنش در ساختار جهانی^۵ با تغییراتی همراه شده است. به‌طور کلی، هرگاه ساختار نظام بین‌الملل تغییر یابد و یا اینکه دگرگونی‌های ابزاری، ارتباطی، تولیدی و فناوری به‌وجود آید، در آن شرایط زمینه برای شکل‌گیری تغییرات کلی در ساختار جهانی به‌وجود می‌آید. وقتی که چنین تغییراتی ایجاد شد، طبیعی است که می‌توان گفتمان‌های متفاوتی را ملاحظه کرد که تلاش دارند تا سنتز (هم نهاد) جدیدی از چگونگی روابط بازیگران، ساختار، فرایند و ماهیت ساختار جهانی ارائه دهند.

رهیافت‌های متعارض نظریه‌پردازان نشان می‌دهد که در عصر جهانی‌شدن گوناگونی گفتمانی افزایش می‌یابد. زیرا، پدیده‌ها و فرایندهای جدیدی ظهور می‌یابند که ماهیت دولت، اقتصاد، فرهنگ، کنترل اجتماعی و سیاست بین‌الملل را دگرگون می‌سازد. بنابراین طبیعی است که در عصر جهانی‌شدن و در ارتباط با موضوع و فرایند جهانی‌شدن گفتمان‌های گوناگونی به‌وجود آید. تدوین این کتاب نتیجه هشت سال تدریس مداوم موضوع‌های مربوط به اقتصاد سیاسی جهانی و مدیریت نهادهای بین‌المللی است. در تنظیم این کتاب از مقاله‌ها و کتاب‌های گوناگونی استفاده شده که بخشی از آن حاصل تلاش پژوهشگران حوزه اقتصاد بین‌الملل، سیاست بین‌الملل و نهادهای بین‌المللی است. تبیین فرایند و شکل‌بندی نهادی و گفتمانی جهانی‌شدن بدون توجه به چنین منابع و ادبیاتی امکان‌پذیر نبود.

مشارکت ناچیز ایران در اقتصاد جهانی منجر به بدبینی نسبت به جهانی‌شدن و نهادگرایی شده است. در توضیح چرایی این پدیده، برخی به عواملی چون تحریم‌های آمریکا و برخی دیگر به نتایج حاصل از اتکای اقتصاد ایران به نفت اشاره دارند. برای حضور موفق در عرصه اقتصاد جهانی، هرکشوری از جمله ایران نیازمند عواملی زیربنایی از جمله نیروی کار مفید، بازارهای وسیع و امنیت ساختاری است.

1- Global system Actor
 2- Global system Structure
 3- Global system Process
 4- Nature of Global System
 5- Global system Nature

مقدمه □ س

دولت‌هایی که توانسته‌اند اقتصاد کلان خود را تثبیت کنند و یا اینکه به اصلاحات قانونمند نهادی مبادرت کنند، طبیعی است که جایگاه مؤثرتری در روند نهادگرایی، اقتصاد جهانی و جهانی‌شدن خواهند داشت. در غیر این صورت بحران‌های اقتصاد جهانی به موازات محدودیت‌های بین‌المللی همانند تحریم و محدودسازی قابلیت تحرک بازیگران اجتماعی و اقتصادی در نظام جهانی، مانع از تثبیت نهادگرایی در ساختار سیاسی و مشارکت مؤثر در نظام جهانی و سیاست بین‌المللی می‌شود.